

ZNAČAJ I REZULTATI OFANZIVE PROLETERSKIH BRIGADA

Uspešnim borbama za Mrkonjić-Grad i Jajce i odbacivanjem neprijatelja u Banju Luku, Donji Vakuf i Travnik završena je jedna značajna etapa narodnooslobodilačke borbe, ispunjena ofanzivnim dejstvima proleterskih i udarnih brigada u zapadnoj Bosni. Slobodna teritorija, koju su stvorile krajiške i dalmatinske jedinice i proleterske brigade, bila je znatno uvećana i učvršćena. Ona se protezala od Neretve i Vrbasa na istoku do doline Une na zapadu i od Save na severu pa gotovo do morske obale na jugu. Od slobodnih teritorija u Lici, u Baniji i na Kordunu odvajali su je samo uzani pojas u dolini Une, koji su s teškom mukom držale ustaške i domobranske snage, i jako italijansko-četničko uporište u rejonu Bosanskog Grahova i Knina. Međutim, neprijateljeve posade u tim rejonima nisu predstavljale tako značajnu prepreku koja bi mogla trajnije sprečavati povezivanje bosanskih i hrvatskih partizanskih snaga. Bilo je samo pitanje dana kada će i ta prepreka biti uklonjena, a slobodne teritorije u Bosni i Hrvatskoj spojene. Vrhovni štab je ocenio da ofanzivna dejstva treba odmah, bez odlaganja, preneti iz zapadne Bosne u susedne krajeve: pre svega na istok — u srednju Bosnu i na zapad — u Baniju, na Kordun i u Liku. On je sasvim opravdano smatrao da se zadobijena inicijativa ne sme ispustiti iz ruku, već treba nastaviti napade na neprijateljeve garnizone i širiti slobodnu teritoriju. U tom cilju on je izvesne snage već bio uputio preko Vrbasa, ka Travniku; a vršio je i pripreme za zauzimanje Bosanskog Grahova, razmišljajući i o oslobođenju Bihaća i ostalih mesta u dolini Une. Ali do ostvarenja tih planova neće odmah doći, jer će u oktobru uslediti krupne zajedničke nemačko-italijansko-kvislinške operacije, koje će partizanske snage prinuditi da napuste neke gradove i rejone i da, za kasnije, odlože prodor u srednju Bosnu i u dolinu Une.

Posle tri meseca neprekidnih borbi i marševa proleterske brigade su ispunile zadatak, opravdavši poverenje koje su im

Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab ukazali. Cilj koji su im oni postavili na Zelengori bio je postignut: težište ustaničkih borbi preneto je u zapadne krajeve zemlje, gde je dalo vanredno značajne rezultate, presudne za dalji tok narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Oslobođenjem prostranih područja u zapadnoj Bosni i u Dalmaciji stvorena je jaka operativna osnovica s koje se moglo neposredno i vrlo efikasno uticati na razvoj događaja u celoj zemlji, a pre svega na ubrzanje razgaranja ustaničkih borbi u Hrvatskoj i Sloveniji. Ta će teritorija i u narednim godinama rata biti glavno i najjače uporište narodnooslobodilačke borbe. Odatle će oružane snage revolucije, koje će narasti do divizija i korpusa, kretati u svoje ofanzivne operacije i pružati pomoć partizanskim jedinicama u drugim oblastima zemlje; a u teškim danima, za vreme velikih neprijateljevih ofanziva, kada će biti prinuđene da uzmiču i da prelaze u odbranu, one će tu nalaziti čvrst oslonac o koji će se slamati napadi neprijatelja.

Veliki uspesi proleterskih brigada i krajiških i dalmatinskih jedinica — oslobođenje čitavog niza gradova i prostranih oblasti — bili su praćeni vrlo intenzivnim narastanjem partizanskih jedinica. Stotine i hiljade novih boraca stupale su u borbu, a nove jedinice su stvarane u tek oslobođenim krajevima. Već dosta proređene redove proleterskih brigada popunjavali su krajiški i dalmatinski partizani, a partizanski odredi su brojno narasli u krupne jedinice, tako da su se od njih mogle obrazovati brigade. U avgustu i septembru u Bosanskoj krajini su stvorene još četiri brigade; u Hrvatskoj je u julu, avgustu i septembru stvoreno osam brigada (tri ličke, dve kordunaške, dve banijske i jedna dalmatinska); u Sloveniji je prva brigada formirana u julu, a sledeće dve u septembru. Tako je, zaključno sa septembrom, narodnooslobodilačka vojska već imala 23 brigade i više desetina odreda i samostalnih bataljona i četa. Bila je to, bez sumnje, snaga koja je pružala velike mogućnosti za krupna dejstva. To je, ujedno, bio rečit dokaz da je ustanak uspešno prebrodio prve teškoće svog veoma burnog nastanka i razvoja i odoleo svim iskušenjima kojima je bio podvrgnut u toku prve ratne godine. Sve teškoće, doduše, nisu bile otklonjene, ali je bilo izvesno da se ustanak u Jugoslaviji održao, uhvativši čvrste korene. Stvorena je takva oružana snaga koja je mogla biti snažna podrška daljem razvoju narodnooslobodilačke borbe i revolucije. To je već bila, u pravom smislu, jaka armija, koja je u okupiranoj Evropi stvorila jedno ratište za koje će, iz dana u dan, biti vezivano sve više okupatorskih snaga, tako potrebnih drugim ratištima, i koje će zadavati mnogo briga nemačkoj i italijanskoj vrhovnoj komandi

Dolazak proleterskih brigada u zapadne krajeve zemlje odigrao je veoma značajnu ulogu u prebrođavanju krize u koju je ustanak bio zapao. Proleterske brigade su uspešno izvršile misiju koju su im odredili Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab. One će i dalje ostati jezgro narodnooslobodilačke vojske, njena udarna snaga na najistaknutijim mestima, s kojom će Vrhovni štab rešavati najvažnije zadatke. Od tih brigada, koje su prešle tako slavan put od Zelengore do Bosanske krajine, i od dve dalmatinske i jedne krajiške brigade biće, početkom novembra 1942. godine, formirane prve tri divizije Narodnooslobodilačke vojske. Ove divizije, kao glavna operativna grupa pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, na svojim će leđima nositi teret sudbonosnih bitaka na Neretvi, Drini i Sutjesci.

Ofanziva proleterskih brigada — ispunjena neprekidnim borbenim dejstvima, u kojima su primenjeni raznovrsni taktički postupci, počev od napada na utvrđene položaje i naseljena mesta, preko susretnih borbi, zaseda, diverzija, noćnih akcija, infiltracija, borbi na planini, u šumi, na krasu, na ravnica i u dolinama reka, pa do upornih odbrambenih borbi sa nadmoćnim neprijateljevim snagama podržanim artiljerijom, tenkovima i avijacijom, borbi u okruženju, proboja, povlačenja i marševanja — obogatila je veštinu partizanskog ratovanja, dajući njegovom razvoju nov kvalitet. Pre svega, ona je ubedljivo potvrdila pravilnost koncepcije Vrhovnog štaba o najvećoj pokretljivosti i neprekidnoj aktivnosti i inicijativi vojne sile, o njenom nezvezivanju za određenu teritoriju, o razvlačenju neprijateljevih snaga i sputavanju njihove inicijative. Uspešna, a isto tako i neuspešna dejstva, poslužila su višim i nižim štabovima i borbama kao vanredno dobra škola u kojoj su svoje znanje, umešnost i borbena iskustva podigli na viši stepen, osposobivši se za krupna dejstva, koja su imala operativni i operativno-strategijski značaj. Ofanziva proleterskih brigada je, dalje, rečito potvrdila pravilnost orijentacije na stvaranje brigada, jer su se one pokazale najpogodnijim oblikom vojne organizacije oružanih snaga, položivši uspešno ispit u surovoj praksi složenih operacija. Ona je, ujedno, nagovestila potrebu za stvaranjem divizija, koje će biti sposobne da uspešno rešavaju zadatke operativnog i strategijskog značaja.

Značaj ofanzive proleterskih brigada ne iscrpljuje se samo u vojničkim pobedama, stvaranju velike slobodne teritorije, narastanju partizanskih jedinica i daljem usavršavanju veštine partizanskog ratovanja. Ne manje značajni bili su i rezultati političke prirode. Veliki uspesi na bojnopolju i sve vidnije prerastanje ustanka u sveobuhvatni oslobodilački rat stvorili su uslove za napredak u razvoju narodne vlasti. Radi još uspešnijeg

uključivanja narodnih masa u narodnooslobodilačku borbu, u kojoj su one videle perspektivu svog oslobođenja od okupatora i, što je posebno bilo značajno, zalogu da će biti izgrađena nova, revolucionarna vlast, trebalo je doneti takve propise koji će utvrditi da su narodnooslobodilački odbori jedini i stalni organi revolucionarne narodne vlasti. Vrhovni štab je početkom septembra izdao dva nova, za razvitak narodne vlasti vrlo značajna propisa: Naredbu o izborima narodnooslobodilačkih odbora i Naredbu o obrazovanju vojnih pozadinskih vlasti.¹⁰⁸ Konstatujući da je dalje razvijanje i učvršćivanje punog jedinstva pozadine i fronta »osnovni uslov pobjede narodnog ustanka« i »zadatak od sudbonosnog značaja za pobjedu narodnog oružja«, vrhovni komandant je naglasio potrebu »sprovođenja pune i jedinstvene organizacije građanske i vojne vlasti u pozadini«, kojoj je trebalo dati »čvrstu i jedinstvenu unutrašnju organizaciju«. U tom cilju, prvom naredbom je naloženo da se na oslobođenim teritorijama izvrše izbori narodnooslobodilačkih odbora, »organa demokratske, istinski narodne vlasti, nastalih prirodni putem u toku Narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije«, a drugom je postavljen zadatak da se na oslobođenom području odmah sprovede organizacija pozadinskih vojnih vlasti: komandi područja, komandi mesta, partizanskih i seoskih straža. Uz naredbe je priloženo propratno pismo vrhovnog komandanta u kome su izneti principijelni stavovi prema narodnooslobodilačkim odborima, koji su dali nov podsticaj razvitku narodne vlasti. U pismu je istaknuto da narodnooslobodilački odbori i dalje ostaju prelazni oblik buduće vlasti koju će narod organizovati posle konačnog oslobođenja, ali da »konstatacija o prelaznom obliku ne znači da se pitanje buduće forme i karaktera vlasti ostavlja slučaju, da se oni još ne naziru u magli budućnosti i da ta vlast može preći u makar kakvu drugu formu«. »Taj smo stadij već ostavili za sobom« — naglasio je drug Tito. — »Zbog toga danas nema nikakvog smisla isticati privremenost karaktera NOO-a kao organa vlasti.... Danas su NOO-i, kao prirodno nastali i razvojem uslovljeni i potvrđeni organi vlasti, nove narodne vlasti, te i njihova prelaznost može značiti samo jedan stupanj njihovog razvoja u istom pravcu, ka svome višem stepenu. Naravno, ne radi se o imenu, nego o suštini, o suštini da je konačno svršeno sa starim oblicima vlasti i da je sadanja forma, koju je stvorio ustanak, ona *klica* iz koje će se razviti buduća vlast. Jednom riječju, ne podvlačiti više privremeni karakter vlasti NOO-a, podvlačiti NOO-e kao *organe vlasti* i kao klicu i osnovu buduće narodne vlasti.... «^{no}

108" Zbornik, tom II, knj. 6, dok. br. 3 i 8.
no Dokumenti o razvoju narodne vlasti, Prosveta, 1948.

Na osnovu prve naredbe vršeni su krajem 1942. i početkom 1943. godine izbori za seoske, opštinske i sreske narodnooslobodilačke odbore, kada je narod prvi put slobodno izabrao najbolje ljude za organe vlasti. Zahvaljujući veoma uspešnom razvoju oružane borbe u toku leta 1942. godine, Narodnooslobodilačka vojska je postala takva snaga međunarodnog značaja da su sa njom morali računati i saveznici i neprijatelji. Ti uspesi su ujedno stvorili uslove za obrazovanje opštenarodnog i opštepartijskog rukovodstva — Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, novembra 1942. godine u Bihaću.

Ofanziva proleterskih brigada je dala i druge, vrlo značajne rezultate političkog karaktera. Pre svega, prolazak proleterskih brigada kroz krajeve naseljene hrvatskim, muslimanskim i srpskim življem, međusobno zavađenim, delovao je vrlo pozitivno na smanjivanje zategnutosti i netrpeljivosti, na smirivanje nacionalnih strasti, koje su ustaše i četnici razbukitali do te mere da su one ozbiljno ugrozile jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda. Sprovodeći liniju Komunističke partije, proleterske brigade su uporno radile na razvijanju bratstva i jedinstva i na političkom prosvetavanju narodnih masa. Rezultati te aktivnosti odmah su se počeli javljati, doduše sporo, ali sa očiglednom tendencijom ka sve bržem napretku. Dolazak Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta sa proleterskim brigadama u Bosansku krajinu imao je vanredno veliki značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u ovoj oblasti: on je toj borbi dao novi, vrlo jak impuls i izrazit politički sadržaj. Upućivanje iz proleterskih brigada znatnog broja komunista, vojnih i partijsko-političkih rukovodilaca, politički zrelih i iskusnih, u krajiške partizanske jedinice i partijska rukovodstva na terenu značilo je veliku pomoć oslobodilačkoj borbi toga kraja. Jedan deo tih rukovodilaca upućen je u Dalmaciju, Liku i druge delove Hrvatske, pa čak i u Sloveniju. Oni su svoje bogato ratničko iskustvo, stečeno u proleterskim brigadama, posebno u toku ove ofanzive, prenosili u novoformirane brigade, kao komandanti, politički komesari i članovi politodela, i u rukovodstva KPJ na terenu, kao partijski i politički radnici.

Ofanziva proleterskih brigada i uspešna dejstva krajiških i hrvatskih jedinica omeli su ustaše da konsoliduju stanje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Posle odlaska italijanskih trupa iz većeg dela italijanske okupacione zone trebalo je da trupe NDH preuzmu ispražnjene garnizone i da uspostave svoju vlast koju su izgubile nakon italijanske reokupacije septembra 1941. godine. Međutim, umesto ustaških i domobranskih jedinica, u to područje su prodrle proleterske brigade i krajiške partizanske jedinice; umesto uvođenja i učvršćenja ustaške vlasti, po selima i.

Vrhovni komandant NOV i POJ Tito govori na Prvom zasedanju AVNOJ-a u Bihaću, 27. novembra 1942.

varošicama u Prozorskoj kotlini, u dolini Vrbasa, u Duvanjskom i Livanjskom polju stvarani su narodnooslobodilački odbori i partizanski vojnopozadinski organi; umesto mobilizacije ljudstva za domobranske i ustaške jedinice došlo je do njegovog privlačenja na pozicije narodnooslobodilačke borbe; umesto daljeg zaošttravanja nacionalne netrpeljivosti i razgaranja bratoubilačke borbe došlo je do postepenog smirivanja i stvaranja uslova za razvijanje bratstva i jedinstva.

Veliki vojno-politički rezultati ofanzive proleterskih brigada i snažno jačanje krajiških i hrvatskih partizanskih snaga zadali su odlučne udarce četničkom pokretu u zapadnoj Bosni i susednim krajevima. Dolazak proleterskih brigada u Bosansku krajinu pao je upravo u vreme kad su četničke jedinice iz srednje Bosne i sa područja Banje Luke, Jajca i Mrkonjić-Grada pokušavale da razbiju tamošnje partizanske odrede, ostvare neposrednu vezu sa četničkom Dinarskom divizijom u rejonu Bosanskog Grahova i Knina i uspostave četničku vlast na čitavom području između Vrbasa i Une. Doduše, i pre dolaska proleterskih brigada, krajiške partizanske jedinice su odbile više takvih pokušaja, ali nisu sasvim otklonile opasnosti koje su pretile od četnika. Tek će dolazak proleterskih brigada i značajne pobeđe nad četnicima kod Mrkonjić-Grada i na Manjači zadati odlučan udarac četničkom pokretu u tom kraju i omesti ostvarenja četničkih planova. Nemoćne da se same odupru jakim partizanskim snagama, četničke jedinice su bile prinuđene da se još više približe ustašama i da se na taj način, sve više kompromituju kod naroda.¹¹¹ Pod utiskom snage proleterskih brigada, kao i usled brzog narastanja i učvršćenja krajiških partizanskih hri-

<ii Svesni nepopularnosti svoje kolaboracije sa ustašama, četnički štabovi su upravo pred dolazak proleterskih brigada pokušali da se odvoje od ustaša.

U pismu Vrhovnom štabu od 8. avgusta Operativni štab za Bosansku krajinu je, između ostalog, naveo da na četničkim područjima sve jače dolazi do izražaja istupanje masa protiv politike služenja okupatoru i vlastima NDH, da razne grupe četnika stupaju u manje čarke sa ustašama i domobranima i da su četnički komandanti primorani da daju izjave o svojoj spremnosti da udare na ustaše (Arhiv VII, k. 12, br. reg. 24—1).

Zapovedništvo domobranskog Banjalučkog zdruaga je 9. septembra pisalo o držanju četnika sledeće:

»Svakodnevno se dobijaju izvještaji i dolazi se do uvjerenja da je »lojalnost« četnika samo krinka pod kojom oni žele sačuvati živote i oružje za »konačni obračun sa ustaškim i okupatorskim hordama« kako to oni sami kažu u jednoj svojoj naredbi.

U zadnje vrijeme odnosi su se toliko pogoršali da treba uskoro očekivati otvoreni sukob sa četnicima... Četnici se ponašaju kao suverena država i u »svoje područje« ne dozvoljavaju pristup ni vojnim ni upravnim organima NDH, zabranjuju svojim seljacima odlazak u grad kao i prodaju svojih proizvoda...« (Arhiv VII, k. 87, br. reg. 1/45—2).

gada i odreda, u četničkim jedinicama je nastupila ozbiljna kriza, koja će ubrzo, kada u novembru i decembru 1. proleterska i 3. udarna divizija krenu preko Vrbasa u srednju Bosnu, dovesti do rasula četničkih jedinica u tom kraju u kome su četnici držali vlast od proleća.¹¹²

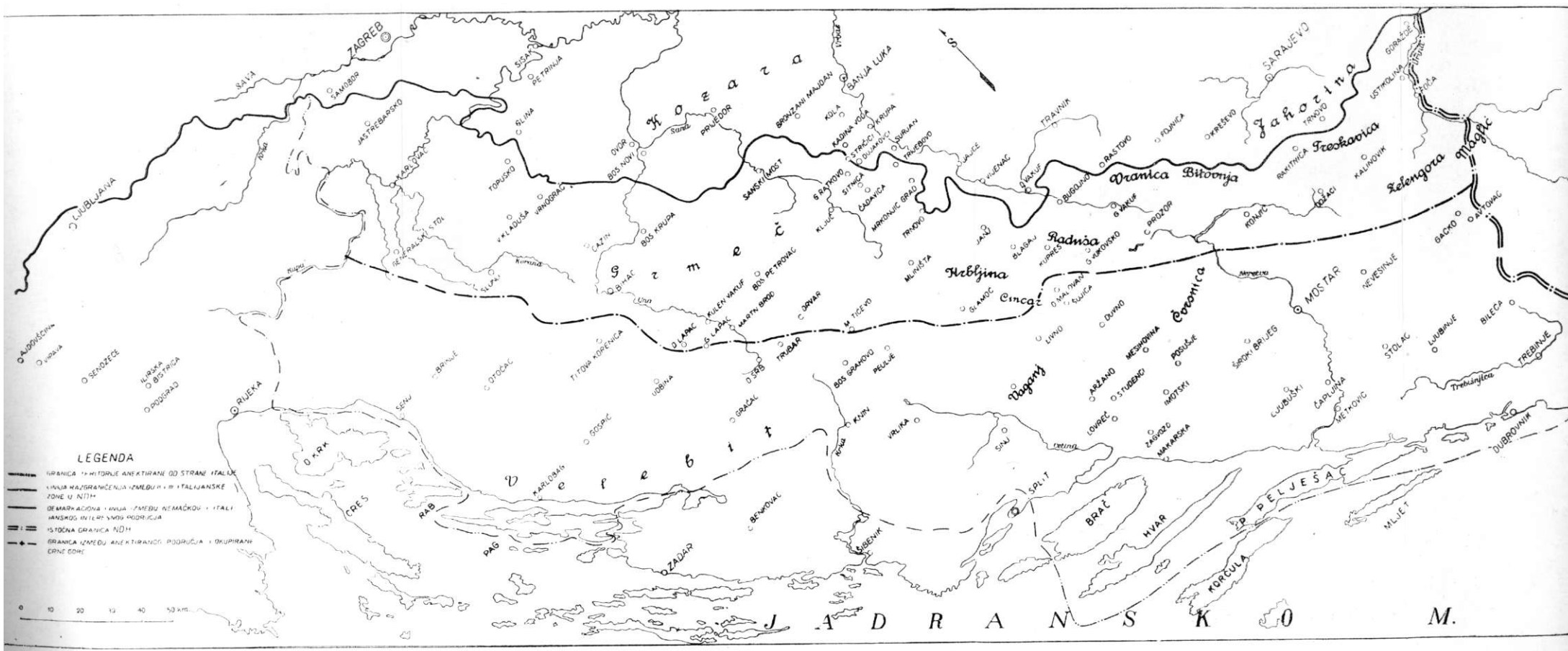
Rasplamsavanje narodnooslobodilačke borbe u zapadnim krajevima zemlje, do kojeg je, velikim delom, došlo zbog velikih uspeha proleterskih brigada u toku nastupanja ka zapadnoj Bosni, jako je uznemirilo okupatora. Događilo se upravo ono čega su se Nemci pribojavali posle povlačenja italijanskih trupa prema obali. Stvaranje velike slobodne teritorije (»Titove države« — kako su je Nemci nazvali), sve češći napadi partizanskih jedinica na važne komunikacije i privredne objekte i vanredno teška situacija u kojoj se našla Nezavisna Država Hrvatska ugrozili su pozicije Nemaca na Balkanu u tolikoj meri da je trebalo preduzeti vrlo ozbiljne i opsežne vojničke operacije. Vrhovni komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler, nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj Glajze fon Horstenau i nemački poslanik u Zagrebu Kaše uputili su 1. oktobra Hitleru izveštaj o teškoj situaciji u NDH, ukazavši na potrebu da se preduzmu odlučne vojne mere prema nemačkih i italijanskih trupa. »Hrvatska (misli se na teritoriju NDH — prim. M. L.) je u privrednom pogledu za zajedničko vođenje rata od velikog značaja« — naglašavali su oni, napomenuvši da je Nemačka zainteresovana za sirovine, privrednu proizvodnju i radnu snagu Hrvatske. »U Hrvatskoj Nemačka ima drugog po količini dobavljača boksita« — stajalo je dalje u izveštaju. — »Nemačkoj i Italiji su hitno potrebne li'eracije hrvatskog drveta. Nemačkoj, Italiji, Rumuniji i Mađarskoj su za razne važne ratne proizvode potrebne hrvatske rude. Povećanje vađenja rude u Hrvatskoj je od velike važnosti i značaja. Hitno je važno osiguranje poljoprivredne proizvodnje u hrvatskom prostoru ... Za zajedničko vođenje rata od odlučujuće važnosti su železničke pruge koje prolaze kroz Hrvatsku i njihovo obezbeđenje«. ¹¹³ Okupatorima je sve više bio potreban boksit, ¹¹⁴ a iz Jugoslavije su ga mogli dobijati sve manje, i sve teže. Napad proleterskih brigada na prugu Sa-

¹¹² U pomenutom pismu Vrhovnom štabu od 8. avgusta Operativni štab za Bosansku krajinu je o uzrocima previranja u četničkim jedinicama pisao sledeće: »Ono što treba naročito istaći jeste bez sumnje prisustvo proleterskih brigada u Bosanskoj krajini kao i naša vojna aktivnost u poslednjim danima po čitavoj Krajini, a naročito na graničnim terenima između nas i četnika« (Isto).

na Mikroteka VII, film London 12, snimci 305482—95.

¹¹⁴ Prema programu za proizvodnju aluminijuma trebalo je da Nemačka iz NDH dobije 25% svih svojih potreba (Izveštaj nemačkog oficira za vojnu privredu od 20. avgusta 1942; mikroteka VII, film London 16, snimci 308814).

TERITORIJA 1, 2. i 3. ZONE NA ITALIJANSKOM OKUPACIONOM PODRUČJU

Skica 25

rajevo — Mostar i ugrožavanje rudnika u rejonu Širokog Brijega smanjili su produkciju te važne rudače gotovo za polovinu i osujetili planove o izgradnji jedne aluminijumske topionice u Hrvatskoj.¹¹³ Padom Livna okupatori su izgubili veoma važno područje na kome su istraživali boksitne rude. Okupatorima je bio potreban i uglj, a njega su mogli dobiti iz Jugoslavije u malim količinama: samo na teritoriji NDH u toku 1941. i šest meseci 1942. godine partizani su uništili devet rudnika mrkog uglja, koji su proizvodili dnevno 128 vagona, i 12 rudnika lignita, koji su proizvodili dnevno 67 vagona, i sprečili otvaranje nekoliko novih rudnika.¹¹⁰ Okupatorima je bilo potrebno i drvo, a najveći se deo šuma nalazio u rukama partizana. Partizani su palili žito i uništavali vršalice da se Nemci ne bi koristili žitaricama. Okupatorima je posebno bilo stalo do bezbednosti drumova i železničkih pruga,¹¹⁷ a čak i najvažnija komunikacija, Zagreb — Beograd, bila je neprekidno napadana od partizana. Prema ratnom dnevniku komandujućeg generala i komandanta Srbije, u nemačkoj okupacionoj zoni u Hrvatskoj, Bosni i Srbiji bila su od 26. juna do 26. septembra 1942. godine ukupno 1042 akta sabotaže i prepada.¹¹⁸

Ukazavši tako na ozbiljnost situacije, generali Ler i Horstenau i poslanik Kaše su predložili Hitleru da se obrazuje jedinstvena komanda nemačkih, italijanskih i ustaško-domobranskih trupa koja će rukovoditi zajedničkim operacijama za uništenje partizana. Po njihovom mišljenju trebalo je, za razliku od dotadašnjih izolovanih operacija koje ni po vremenu ni po prostoru nisu bile sinhronizovane, preduzeti jednovremene opsežne operacije protiv svih žarišta ustanka. »Nemiri nisu pojava koja se događa samo u Hrvatskoj« — stajalo je u izveštaju. — Ako se toj pojavi hoće da zada odlučan udarac, borba bi se morala proširiti na celo područje bivše Jugoslavije. Prema dosadašnjim iskustvima, za ovu borbu je potrebno nekoliko meseci«.

us u »Donaucajtungu« od 28. marta 1942. objavljena je vest da će se u Hrvatskoj izgraditi aluminijumska topionica (Arhiv VII, k. 69a-III, br. reg. 51/4).

ne Arhiv VII, k. 16, br. reg. 15/1—75.

¹¹⁷ Komandant nemačke 714. divizije general Stal, u zapovesti Borbenoj grupi »Zapadna Bosna«, pisao je o značaju NDH za Nemačku sledeće:

»Ova nova hrvatska država, koja se nalazi pred vratima Rajha, ima odlučujući značaj za Nemačku i njene saveznike. Kroz tu zemlju prolaze svaki dan i noć vozovi koji snabdevaju našu vojsku u Grčkoj i našeg saveznika Italiju. Taj prostor ima životni značaj za nas i za Italiju, jer preko njega upućujemo oružje našoj vojsci koja brani Afriku i Sredozemno more ...« (Istorijski arhiv, I tom, knj. 2, str. 203).

¹¹⁸ Arhiv VII, k. 44e, br. reg. 5/1, str. 2 i 3.

To upozorenje na tešku situaciju u Jugoslaviji ozbiljno je proučeno u nemačkoj Vrhovnoj komandi. Ubrzo su otpočeli dogovori između Hitlera i Musolinija i između nemačke i italijanske vrhovne komande o preduzimanju krupnih zajedničkih operacija protiv glavnine partizanskih snaga u zapadnoj Bosni i jednom delu Hrvatske. Mada je teška situacija na istočnom i afričkom frontu, nastala zaustavljanjem fašističkih armija pred Staljingradom i u Egiptu, kao i opasnost od invazije Anglo-amerikanaca, zahtevala da se sva pažnja usredsredi na ta ratišta, pomenute vrhovne komande su bile prinuđene da ozbiljnu pažnju poklone situaciji u Jugoslaviji: da nove divizije, i te kako potrebne na drugim ratištima, dovlače za operacije protiv Narodnooslobodilačke vojske. Te će operacije početi sredinom januara i ispuniti čitavu prvu polovinu 1943. godine. To će biti dotad najveće operacije, poznate kao »Vajs« i »Švarc« (odnosno kao četvrta i peta ofanziva). Ali se njima sada neće suprotstaviti samo nekoliko brigada i odreda, već vojska od deset divizija, koja će slomiti sve pokušaje neprijatelja da uništi partizanske snage i »Titovu državu«. A među tridesetak brigada koje će doći pod udar nemačkih i italijanskih divizija i ustaško-domobranskih i četničkih snaga naći će se i proleterske brigade, one iste koje su tako uspešno izvele ofanzivu ka zapadnoj Bosni, i koje će u nastupajućim danima izdržati na svojim leđima najveći teret sudbonskih bitaka.

Ofanzivom proleterskih brigada završena je prva ratna godina Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Svu njenu težinu i dramatiku, isav njen značaj i veličinu, najpotpunije je izrazio drug Tito ovim rečima:

»Veliki značaj za razvitak ustanka ne samo u zapadnoj Bosni već i u Hrvatskoj i Sloveniji imao je marš proleterskih brigada koje su pošle 24. juna 1942. godine preko Zelengore, Treskavice, Igmana, Konjica, Prozora, Duvna, Livna itd. U tom maršu proleterske brigade su prešle 250 kilometara, čisteći pred sobom teren u rasponu od 70 kilometara. To je bilo tačno godinu dana poslije početka oružanih borbi naših naroda.

Prva godina rata bila je za nas najteža, i to iz više razloga...

To je bila godina teških iskušenja za naše narode i ujedno surova ratna škola za naše partizanske i druge vojne jedinice. U toj se godini učvrstila i prekalila naša narodna vojska, stabilizirao se ustanak, uhvatila je čvrstog korijena narodna vlast u mnogim krajevima.

Mnoge teške borbe koje su poslije toga vođene nisu više bile tako opasne za ustanak, jer je sva zemlja bila jedno bojište, i neprijatelj nije bio dovoljno jak da bi mogao odjedanput, to jest u isto vrijeme u svim krajevima, na ogromnom prostoru, preduzeti

opći napad i do kraja izdržati taj napad, uprkos tome što je u Jugoslaviji stalno bilo oko pola miliona okupatorskih i kvislinških trupa«.

Ofanziva proleterskih brigada koja je ispunila čitavo leto 1942. godine, proširivši se na velika prostranstva u srednjem delu zemlje i u njenim zapadnim krajevima, predstavlja veliko poglavlje narodnooslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije i zauzima značajno mesto u njihovoj istoriji.